

10. Кравченя А. О. Педагогічні програмні засоби в підготовці майбутніх учителів інформатики. Призначення та класифікація // Обрії. 2014. № 1 (38). С. 73–75.

*Рекомендовано до друку д-р пед. наук, професор Борова Т. І.
Дата надходження рукопису 26.12.2017*

Андрищенко Тетяна Юрївна, старший викладач, кафедра комп'ютерних систем та технологій, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, пр. Науки, 9а, м. Харків, Україна, 61166

E-mail: tetiana.andriushchenko@hneu.net

Назарова Світлана Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент, кафедра комп'ютерних систем та технологій, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, пр. Науки, 9а, м. Харків, Україна, 61166

E-mail: svetnik8181@gmail.com

УДК:37.091:377.1

DOI: 10.15587/2519-4984.2018.122861

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

© Л. В. Сліпчишин

У статті розглядається результат порівняльного аналізу можливостей розвитку професійно орієнтованої художньо-технічної творчості у закладах професійно-технічної освіти різних типів. Встановлено, що із збільшенням зайнятості в дрібносерійному та індивідуальному виробництвах виникла проблема адаптації фахівців різних профілів підготовки до нових вимог ринку. Обґрунтовано важливість розвитку професійно орієнтованої художньо-технічної творчості як важливого інструменту адаптації

Ключові слова: інтеграція, художньо-технічна творчість, профіль, професія, заклад професійно-технічної освіти

1. Вступ

Особливостями сучасності є те, що людина прагне виявити особистісний смисл своєї життєдіяльності, в якій важливе місце посідає професійна діяльність. У цьому контексті серед факторів впливу на її життя виділяється роль системи освіти як культурологічного феномену. Оскільки сучасна освіта має відповідати виявленим закономірностям, потрібно передбачити переорієнтацію її пріоритетів на гуманістичні цінності, забезпечити відповідність змісту і виховання не лише актуальним проблемам, але й перспективам розвитку особистості, суспільства і держави [1, 2]. Важливою особливістю сучасної професійної освіти в Україні є те, що вона перелаштовується у зв'язку із змінами, що виникли внаслідок структурних перетворень в економіці. Ці перетворення торкнулись змісту праці, який пов'язаний з типом виробництва. Одним з аспектів змісту праці є перехід до дрібносерійного та індивідуального виробництва, що підвищує важливість наявності у претендента на робоче місце набору компетенцій, які забезпечать гнучкість у професійній діяльності.

2. Аналіз останніх досліджень

У контексті закономірностей сучасної освіти було проведено аналіз наукових праць у таких аспектах: трансформація суспільства, економіки та їх вплив на вимоги до професійної освіти [3], якість професійної освіти [4, 5], модернізація професійно-

технічної освіти (ПТО) відповідно до світових тенденцій [6, 7], розвиток творчих здібностей особистості в освітньому процесі [8], позашкільна і спеціалізована освіта [9]. Спеціалізована освіта спрямована на формування компетентностей у відповідній сфері професійної діяльності та здобувається у різних формах (формальної, неформальної та інформальної освіти). Інтегрований освітній процес на різних рівнях освіти передбачає раннє виявлення і розвиток індивідуальних здібностей особистості. Вона тісно пов'язана з освітньою діяльністю в закладі професійно-технічної освіти, проте відрізняється від останньої тим, що учні мають право вибору її напрямів і темпів навчання.

Сучасні соціокультурні та соціально-економічні ситуації складаються таким чином, що людина повинна володіти адаптивним потенціалом, підґрунтя якого закладається різними моделями виховання і навчання, а протягом життя підживлюється додатковими знаннями, які здобуваються у рамках формальної, неформальної та інформальної освіти. Однією з актуальних проблем професійної педагогіки є організація умов для отримання додаткових знань і набуття вмій, орієнтованих на самореалізацію в творчій діяльності починаючи з перших кроків у професії.

3. Мета та постановка завдань досліджень

Метою статті є порівняння можливостей розвитку професійно орієнтованої художньо-технічної

творчості у закладах професійно-технічної освіти різних типів.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

1. Обґрунтувати необхідність розвитку професійно орієнтованої художньо-технічної творчості як адаптаційного інструменту в ринкових умовах.

2. Розглянути особливості розвитку художньо-технічної творчості у закладах професійно-технічної освіти різних типів; виявити спільні ознаки та тенденції.

4. Порівняння можливостей розвитку художньо-технічної творчості учнів у закладах професійно-технічної освіти різних типів

Під час дослідження проблеми соціальних типологічних просторів з метою визначення головного напрямку змін в суспільстві, було виділено тріаду координатних осей, яким відповідають важливі характеристики: ефективність інституційної системи, якість соціально-групової структури та рівень людського потенціалу. Під останньою характеристикою вона розуміла: «готовність і здатність національної спільноти до активного саморозвитку, своєчасної та адекватної відповіді на виклики зовнішнього середовища та успішної конкуренції з іншими суспільствами» [10]. Зростання людського потенціалу є найбільш фундаментальним і стратегічним результатом усіх реформ, які проводяться в суспільстві. Роль інституційної структури полягає в створенні соціально-правових умов для відтворення та використання цього потенціалу. Соціально-групова структура суспільства диференціює можливості реалізації діяльносного та творчого потенціалу населення, тому в разі великої поляризації суспільства значна частина людського потенціалу залишається нереалізованою. Оскільки з трьох соціальних характеристик найбільш інерційною є остання, увага суспільства звертається на систему освіти, завданням якої є вплив на якість людського потенціалу і моніторинг її змін.

На основі аналізу праць щодо структури людського потенціалу виділено чотири компоненти, які характеризують його взаємозв'язок з основними аспектами функціонування суспільства: соціально-демографічний, соціально-економічний, соціокультурний та діяльносний. Соціально-економічний потенціал є інтеграцію двох складових, з яких перша відображає рівень кваліфікації та професіоналізму активних громадян, ступінь реалізації їх ресурсів, а друга – рівень запитів, потреб, соціальної захищеності шансів на життєвий успіх. Важливим є соціокультурний аспект людського капіталу, спрямований на переважання цінностей самостійності, незалежності, успіху, готовності і здатності до взаємодії для досягнення загальних цілей. У загальній структурі потенціалу особливу роль відіграє діяльносний компонент, який є важливим індикатором інноваційності суспільства, де громадяни мають можливість реалізувати свої соціальні та творчі потенції.

Стратегічна основа розвитку особистості в ринкових умовах пов'язана з модернізацією освіти, яка здійснюється з урахуванням сучасних загально цивілізаційних тенденцій: перша – формування загально-

го економічного простору, інформаційного поля, інтенсивного обміну результатами матеріального і духовного виробництва; друга – формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини та її самореалізації [11]. Для реалізації творчого потенціалу людини освітня система має орієнтуватись на людино- і дитиноцентризм та інноваційність.

Досліджуючи проблеми професійно-технічної освіти в Східній Європі, експерти Світового банку виділили три важливі особливості, що негативно впливають на розвиток самої системи та на перспективи для випускників: висока вартість спеціалізованої освіти, низька ефективність через ранню спеціалізацію, заохочення нерівних можливостей через поділ за рівнем освіти та доходів батьків. Іншою проблемою є вузькогалузєва спрямованість програм підготовки робітників, що пояснюється історичним часом їх реалізації: підготовка робітників в умовах планової економіки проводилась для підприємств масового і серійного виробництва з врахуванням галузевого спрямування. На основі узагальнення світових тенденцій щодо системи ПТО були запропоновані основні напрями змін, зокрема у контексті нашого дослідження:

«1) реструктуризація вузькопрофільного переліку спеціальностей, впровадження нових ширших профілів підготовки кваліфікованих робітників;

2) орієнтація змісту освіти на формування загальних компетентностей;

3) зміна процесу і методологій навчання, підготовка студентів до можливих організаційних і технологічних змін у процесі праці» [12].

Отже, актуалізується потреба в знаходженні інтегруючого чинника, який дав би можливість вирішити проблему виходу на ширший профіль підготовки робітників, сформувати ті компетентності, які підвищують адаптаційний потенціал випускників, стимулювати розвиток творчих здібностей та заохочувати до вдосконалення. Таким інтегратором, на нашу думку, є професійно орієнтована художньо-технічна творчість. У цьому контексті профілі підготовки за робітничими професіями мають неоднакові можливості.

Потреба у самовираженні орієнтує людину на отримання, накопичення та використання специфічних знань, які дозволяють їй у будь-яких сферах діяльності знаходити творчі рішення. Якщо ці знання не можна засвоїти під час навчання, людина шукає можливості для спеціалізованої освіти (в межах закладу, де вона навчається, або поза його стінами). Прагнення освоїти певну професію частіше пов'язане з позитивними ефектами, які може забезпечити робота, а не з потребами ринку праці. Тому в умовах пересичення ринку за найпопулярнішими професіями можна вирізнитись лише за рахунок додаткових знань, вмінь, компетентцій. А для цього людина має стати частиною певної системи навчання [13].

Для організації та забезпечення функціонування ефективної системи розвитку використовують процесний підхід, під яким розуміють послідовність дій, які створюють додаткові цінності, перетворюючи за допомогою різних ресурсів вхідні елементи на вихідні. Якість цього процесу визначається такими

показниками, як ефективність, результативність і гнучкість. Застосовуючи категорії процесного підходу, потрібно розрізнити основні та допоміжні процеси, які по-різному спрямовані на кінцевий результат. У контексті розвитку художньо-технічної творчості в закладі професійно-технічної освіти основний процес буде мати місце тоді, коли продукція є результатом інтеграції двох професій, що належать до різних типів професійного поля, наприклад, коваль ручного кування і виробник художніх виробів. Якщо ж немає підстави для прямої інтеграції, тоді розвиток художньо-технічної творчості відбувається в рамках допоміжного процесу, в який включається гурткова робота, конкурси фахової майстерності, фестивалі, виставки і т.д.

Для виявлення можливостей участі учнів закладів ПТО у художньо-технічній творчості було проаналізовано класифікатор професій [14] за типами професійного поля, виділено професії, яких навчають у цих закладах, проаналізовано їх потенціал щодо художньої та технічної творчості з тим, щоб встановити підставу перш за все для інтеграції професій. Було встановлено, що найбільше професій, які мають достатню підставу для інтеграції, відносяться до професій поля «людина-техніка» (кваліфікований робітник з інструментом: верстатник – токар, фрезерувальник; зварник – електрозварник ручного зварювання, електрозварник; машинобудівні – коваль ручного кування, коваль-штампувальник, гравер; виробник – ливарник, столяр, чеканник, складув) та поля «людина-образ» (різьбяр, розпилювач каменю у виробництві художніх виробів, виробник виробів із різних матеріалів, гравер шрифту, гравер скла, коваль дорогоцінних металів, ливарник художніх виробів, реставратор, складув, столяр-виробник декорацій, монтувальник виробів з дорогоцінних металів наклеювач вставок для ювелірних і художніх виробів). Кількарічний моніторинг сайтів дав можливість виявити: сайтів обласних навчально-методичних кабінетів ПТО – заклади, де готують фахівців із визначеного переліку професій; сайтів обласних будинків творчості в системі ПТО – які професійно орієнтовані гуртки, підпорядковані будинкам творчості, працюють на базі закладів ПТО; сайтів закладів ПТО – які професійно орієнтовані гуртки працюють (при кабінетах і майстернях). Одночасно збиралась відповідна інформація під час відвідувань різних закладів системи ПТО у різних областях.

За результатами моніторингу було виділено три освітні заклади, які відомі в системі ПТО України здобутками своїх учнів у технічній і художньо-технічній творчості, декоративно-ужитковому мистецтві: ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й. П. Станька» (Львівська обл., смт Івано-Франкове), Вище професійне училище № 21 м. Івано-Франківськ, Вище професійне училище № 22 м. Сарни (Рівненська обл.). Порівняння здійснювалось за показниками: тривалість функціонування закладу, профіль підготовки і професії, потенціал художньо-технічної творчості та його реалізація, особливості закладу. Кожен із закладів має свій організаційний тип: професійно-технічне училище, вище професійне

училище та вище, в якому діють кілька навчально-практичних центрів.

У другій половині XIX ст. на Яворівщині, як і по всій Австро-Угорщині, з'явилися промислові спілки, об'єднання і товариства, що підтримували місцевих товаровиробників, популяризували місцеві вироби і сприяли їх продажу. Розвиток промислів потребував фахівців, тому вони перші порушували питання про необхідність відкриття нових фахових шкіл. На підставі ухвали Галицького крайового Сейму в листопаді 1896 року Крайовий відділ тимчасово створив у м. Яворові навчальну майстерню «для виготовлення забавок». Сьогодні цей заклад називається ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й. П. Станька».

Протягом усього часу (1896 р. – дотепер) школа змінювала назви згідно пріоритетів державної політики: крайова майстерня для виготовлення забавок, державна школа деревного промислу, державна столярна школа, профтехшкола художніх ремесел, професійно-технічне училище, художньо-ремісничє училище, середнє професійно-технічне училище, художнє професійно-технічне училище. Назви змінювались відповідно до списку професій, за якими набирали учнів на навчання. Якщо в перші роки школа готувала столярів, різьбярів і забавкарів, потім додалась професія червонодеревця, то в наступні періоди почали додаватись професії, пов'язані з технологізацією та автоматизацією праці в деревообробці, з переходом до серійного виробництва: тесляр, столяр-тесляр, столяр по виробництву художніх стильних меблів, наладчик деревообробного обладнання, майстер меблевого виробництва, виробник художніх виробів з дерева, майстер лісового господарства, різальник по дереву та бересті, інкрустатор, реставратор виробів з дерева. У довгому списку професій незмінними залишались столяр і різьбяр. У будь-якому випадку, при бажанні, учень за професією «столяр» може навчатись у гуртку «Різьба по дереву». Як видно з переліку професій потенціал художньо-технічної творчості закладений в інтегрованій професії «столяр-різьбяр». При виготовленні виробів з дерева звертається увага на технологічний та художній аспекти: технологічні особливості виготовлення та художні особливості оздоблення [15].

Від Львівського державного будинку творчості в системі ПТО працюють два гуртки у напрямі розширення художньо-технічної творчості – «Художнє куття» і «Плетіння з рогози». Крім того, кожен майстер виробничого навчання керує професійно орієнтованим гуртком, завдання якого поглиблювати і вдосконалювати вміння учнів з професії, залучення їх до проектно-конструкторської та проектно-художньої діяльності. Особлива увага звертається на вміння висунути ідею та послідовно її розвинути, ґрунтуючись на творчому підході до вирішення задачі.

ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й. П. Станька» проводить активну роботу не лише з розвитку технічної, художньо-технічної та художньої творчості учнів, але й популяризує давні традиційні яворівські художні промисли на конкурсах із фахової майстерності, фестивалях, виставках різного рівня. Училище проводить активну виставко-

ву діяльність, в якій почесне місце займають експонати музею.

Вище професійне училище № 22 м. Сарни є наступником заснованої в 1936 році рільничої школи, завданням якої була підготовка молоді до роботи в поміщицьких маєтках. Разом із механізацією сільськогосподарської праці з'явилась потреба у підготовці водіїв автомобілів, комбайнерів, бригадирів тракторної бригади, машиністів льонозбиральних робіт та агрегатів, трактористів.

У 90-х роках у професійно-технічній освіті почалися зміни, що вплинули на політику закладу з підготовки фахівців для регіону. Щоб вижити на ринку, заклад почав підготовку з нових професій: виробник художніх виробів з деревини, майстер художніх виробів з лози, оператор ЕОМ, монтажник гіпсокартонних конструкцій, офіціант-бармен, столяр-різьбяр, столяр-меблевик. Концептуальна ідея змін полягала в підготовці робітників високої кваліфікації і за інтегрованими професіями, яких вимагає сучасний ринок праці. Оскільки в закладі з'явилися професії зі значним художньо-технічним потенціалом, були створені умови для його розвитку. Перш за все було повністю обладнано майстерні з підготовки мулярів, столярів, різьбярів, майстрів художніх виробів з лози, переоформлено на високому естетичному рівні всі кабінети теоретичних занять.

На базі ВПУ № 22 відкрили: навчально-практичний будівельний центр за сприяння будівельної компанії «Хенкель Баутехнік» (Україна), яка проводить велику роботу по навчанню майбутніх фахівців-будівельників працювати з новітніми будівельними матеріалами та за новими технологіями; навчально-практичний будівельний центр за сприяння фірми «КНАУФ-Маркетинг» для підготовки висококваліфікованих робітників за професією «монтажник гіпсокартонних конструкцій», «опоряджувальник будівельний» з використанням у майбутній професії технологій та матеріалів компанії [16].

Сьогодні можна констатувати, що більшість професій, за якими навчають в закладі, мають значний потенціал художньо-технічної творчості, яка реалізується частково під час вивчення професійно орієнтованих технічних предметів і професійно-практичної підготовки. Крім того, в закладі функціонують гуртки, спрямовані на удосконалення професійних знань і вмінь. Особливої уваги заслуговують дизайн приміщень і ландшафтний дизайн, у створенні яких беруть безпосередню участь учні.

У контексті розвитку професійно орієнтованої художньо-технічної творчості унікальним є досвід Вищого професійного училища № 21 м. Івано-Франківська. Освітній заклад машинобудівного профілю був відкритий у 1987 році на базі виробничого об'єднання «Карпатпресмаш». Основу педагогічного колективу склали працівники підприємства, яке відзначалось серйозними технічними розробками. Дуже швидко в часі училище досягло значних успіхів у технічній творчості (станом на сьогодні – 9 патентів, з них – 4 на ковані вироби) [17]. Відповідаючи на виклики часу, заклад почав здійснювати інноваційну діяльність, підґрунтям якої стали особливості регіону (традиції місцевих промислів, близькість Європи,

особливості галузевої структури та типів виробництв). Паралельно з технічною розвивалась і художньо-технічна творчість для професій з інтеграційним потенціалом (зварник, коваль). У результаті пошуку інноваційних напрямів діяльності було відкрито інтегровані професії «зварник-коваль ручного кування», «виробник художніх виробів – коваль ручного кування». Розвиток художньо-технічної творчості учнів, що опановують першу інтегровану професію здійснюється в гуртках професійної творчості і при підготовці до конкурсів і виставок, а для другої професії відбувається під час вивчення технічних і художніх предметів, на професійно-практичному навчанні, на майстер-класах, при підготовці до конкурсів, виставок і фестивалів.

Традиційними стали щорічні майстер-класи керівника голландської школи ковальства Хууба Сенсена. Участь учнів училища у щорічних ковальських фестивалях сприяє формуванню високих стандартів ремесла і дизайну, які відображаються в їх свідомості, художній мові і на виробах [18].

5. Результати порівняльного аналізу розвитку художньо-технічної творчості учнів освітніх закладів ПТО різних типів

Дослідження практичних результатів професійної підготовки учнів закладів системи ПТО за професіями технічного профілю (машинобудівного, деревообробного і будівельного) дозволило виділити художньо-технічний аспект професії як важливий напрям розвитку творчого потенціалу і здібностей майбутніх фахівців. Для багатьох професій цих профілів на прикладі окремих училищ показано роль художньо-технічної творчості як важливого інструменту адаптації працівника на ринку праці. Оскільки цілеспрямоване вивчення художніх аспектів професії має місце лише для деяких інтегрованих професій, потрібні знання і вміння учень здобуває у рамках гурткової роботи. На відміну від закладів позашкільної освіти, які забезпечують потреби учнів загальноосвітніх шкіл, будинки творчості, що функціонують в системі ПТО, мають можливість організувати роботу гуртків професійної спрямованості. На практиці в училищі функціонує лише один гурток від будинку творчості, оскільки є прив'язка до контингенту учнів. Інші гуртки професійно орієнтованої творчості працюють залежно від фінансових можливостей освітнього закладу та наявності відповідних кадрів.

Рівень досягнень учнів у професії залежить від місця творчості в педагогічному процесі: використання можливостей кожного навчального предмета, професійно-практичної підготовки, вільного від навчання часу. Заняття технічною чи художньою творчістю потребує наявності в учнів спеціальних здібностей, а особливістю художньо-технічної творчості є те, що вона розглядається як проектно-художня діяльність, яка інтегрує інженерне (техніко-технологічне) та художнє мислення стосовно предметного світу. Центальною є проектна діяльність, в якій інтегруються знання з різних сфер пізнання (технічної, природничої та гуманітарної) в процесі моделювання предметного світу, використовуючи образне і художнє мислення. Вищим рів-

нем художньо-технічної творчості, або особливим видом проектно-художньої діяльності, є дизайн. Приклади ДНЗ «ХПТУ імені Й. П. Станька» та ВПУ № 21 м. Івано-Франківська свідчать про здатність виготовляти високохудожні та оригінальні за технологією вироби в закладах ПТО.

6. Висновки

1. У сучасній професійній освіті відбувається переорієнтація освітнього процесу на узгодження потреб різних векторів – особистості, держави і роботодавців. На процес гармонізації цих потреб впливають чинники, що з різних боків сходяться на особистості фахівця, окреслюючи ті якості, властивості, компетенції, які складають стратегічну основу його розвитку. Найваж-

ливішим з них є творчий потенціал особистості.

2. У рамках концепцій технологічної освіти та художньо-технічної творчості актуалізується потреба залучення учнів закладів професійно-технічної освіти до проектно-художньої діяльності професійного спрямування. Аналіз досвіду роботи трьох закладів системи ПТО, які готують фахівців різних профілів, показав значний потенціал впливу художньо-технічної творчості на адаптацію до умов ринку. Виявлено тенденцію, коли додаткові уміння художнього спрямування претендентів на робочі місця стають визначальними для працевлаштування. Найефективнішим механізмом розвитку художньо-технічної творчості є інтеграція професій за типом професійного поля «людина–техніка–образ».

Література

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 // Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Верховна Рада України. URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>
3. Яковенко Л. І. Інноваційний характер економіки знань // Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2010. № 2. С. 141–145.
4. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти в Україні: монографія. Київ: АРТЕК, 2002. 201 с.
5. Радкевич В. О. Принципи модернізації професійно-технічної освіти // Модернізація професійної освіти і навчання: перспективи, проблеми, пошуки. 2011. № 1. С. 5–17.
6. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах: монографія. Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 420 с.
7. Щербак О. І. Професійно-технічна освіта на шляху до соціального партнерства // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2008. № 1. С. 148–156.
8. Тименко В. П. Педагогічна технологія «дизайн-освіта» у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. Ч. 2. С. 292–299.
9. Буйлова Л. Н., Кленова Н. В. Дополнительное образование в современной школе. Москва: Сентябрь, 2005. 192 с.
10. Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе // Общественные науки и современность. 2005. № 3. С. 5–16.
11. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Тов. «Знання» України, 2011. 520 с.
12. Хобзей П. Професійно-технічна освіта в системі освіти України // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. Київ: К.І.С., 2003. С. 111–123.
13. Закиров Р. Ш. Обучение, ориентированное на потребность в знаниях // Современная высшая школа: инновационный аспект. 2009. № 1. С. 7–11.
14. Класифікатор професій України ДК 003:2010. Чинний з 01.11.2010 р. URL: http://www.vobu.com.ua/img/custom/Classifier/13/file_rus.pdf
15. Сліпчишин Л. В. Яворівська художня школа: освітньо-мистецький аспект: монографія. Львів: Вид-во «Срібне слово», 2017. 240 с.
16. Історія. Вище професійне училище № 22. URL: <http://vpu22.org.ua/%d1%96%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d1%96%d1%8f/>
17. Про училище. Вище професійне училище № 21. URL: <http://vpu21.if.ua/pro-uchylische>
18. Баб'як С., Лизогуб А. Вище професійне училище № 21. Ковальська майстерня. 2013. № 2 (32). С. 12–15.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Литвин А. В.

Дата надходження рукопису 04.01.2018

Сліпчишин Лідія Василівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, Відокремлений структурний підрозділ Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», вул. М. Кривоноса, 10, м. Львів, Україна, 79008

E-mail: lida.slipchyshyn@gmail.com